ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԹԵՐԹ

ՄԻ ԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԳԷՍ

ՆՈՐԷՐ ԱԶԳԻՆ

№ 4 ԷՊԻԵԼ № 4

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Ընթերցողներին՝ ինչպես նաև ընդունող ազգերի վրայ, էսի առողջապահական՝ ապրանքին վերաբերող ազգերը։

ԵՐԵՎԱՆ

1882

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երես

I Պրեսաֆիրա քոյրերի մասին։ Լ. Տ. 91

II Օդաշուրթիւններ երկրին ծրծից կարկտաւոր ու նրա հայոց տարի մասին։ թժկ. Ա. Ի. Յովհաննիսեանց 100

III Երեւանայ Ս. Գօրգ Պետրոս եկեղեցին։ 102

IV Սեւական յարաբերութիւն 105

II Բնակարան 110

VI Բրուխատական շնչագութիւն 114

VII Խառն լուրեր 115

VIII Վիճակագրական հիւանդքրքիր տեղեկութիւններ . . 116

IX Հիւանդքրքիր անցք 117

X Խմբագրութեան առաջարկած յաւելու հարցեր . . 118

XI Վիճակագրական ազգ. սակ պատահների, ծնունդների և մահի Երեւանում։ 1881 թ. Ապրիլ ամսին։ Հայոց եկեղեցական տուներից քաղած 118

XII Հայտարարութիւն 118

XIII Օգի բարեխառնութիւնը Երեւանում 1882 թ. Ապրիլ ամսին 120

ԵՐՕՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

թ. Ե Ի թ.

ՄԻ ԱՄՍԱՅԻ ՀԱՆԴԷՍ

(1—2 ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐ ԲԱԺՆԱՑԱԾ)

Հրատարակվում է Երեւանում աշխատակցութեամբ պարբերիչների Արամի Իվանի, Յովհաննիսեան, Ռուբէն Բաղրատեան, Պետրոս Տէր Պետրոսեան, Մարգարտ Պարանիսեան, Արմենակ Շահազիզեան, Պետրոս Պետրոսեան, և Բաղրատ Նաւասարդեան։ Գնանակ տրատրով՝

I Պետական կազմակերպութիւնները ժողովրդի առողջութեան վերաբերութեամբ։

II Առողջապահական յօդուածներ աշխարհիկ ոճով։ ժողովրդի առողջապահական պայմանները, բժշկական ազգաբանութիւնը, ժողովրդական բժշկութիւնը, ժողովրդականացրած։

III Բժշկական մասնագիտութիւն։

IV Խառն լուրեր։ Հայտարարութիւններ։

Տարեկան գինն է 3 հանդէս կանոնիկ վճարելի։ Առաջարկել կարելի է խմբագրատանը։ Առաջ քաղաքից դիմումներ հասցէով՝ Въ г. Эривань. Въ редакцію журнала «ГИГІЕНИЧЕСКІЙ ЛИСТОКЪ»

ԽՄԲԱԳԻՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՂ Երեւանայ գաւառական բժշկ. ԼԵՎՈՆ ՏԷՊՈՒՆԵՄԵՆՑ

ՍՈՂՈՄՈՆ ԶԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ ԹԵՐԹ

ՄԻ ԱՄԱՍԱՅԱ ՀԱՆԴԷՍ

ԳՈՒՅՔ ԱՋՊԵՆ

№ 4 ԸՊՐԵԼ № 4

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Ինչպիսի՞ սիրելիներ գրքասերներ՝ նոր ընտրեցեք ուշադիր մեջ, նոյն ուրախանալու համար՝ տպագրեալ հոյակ լուսաւորիչ ուշադիրը։

ԵՐԵՎԱՆ

1882

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԹԵՐԹ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԱՅԿԵԿԻ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

№ 4. ԱՊՐԻԼ. 1882.

ԳԹԱՍԻՐՏ ՔՈՒԲԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.

Առանց կանանց մասնակցութեան աշխարհս ոչինչ չի կատարիւեր, նաև արիւնալի պատերազմական դաշտում կանայք մեծ դեր են խաղում։

Վերջին Պրուս—Ֆրանսիական պատերազմի, սեռանոյ կռիւ դաշտում գերմանական նաև. միւս հոսարակութեանք պատկանող կանանց և օրիորդներին, որոնք ինչպէս զինուոր, թուխնելով ընտանիք, յարմարութիւններ, զուարճութիւններ և մինչև աչքի առաջ ունենալով, կամաւորապէս գնում էին իրանց զինուորների հետ պատերազմական դաշտ և հիւանդապատանեցնելու, որ տեղ կարող էին ներմարկուել զանազան գիշերոցիկներ, ապարատներ հիւանդութիւնների, գերա-

թեռն և մահի։ Ի՞նչն էր ասիպատ՝ այդ գերմանացի կամուց անել այդպիսի սահմանի քայլեր։ Ամենն սէրը գէպի իրենց հայրենիքը, իրենց եղբայրները, զորաստանաչուրեր իրեր, և օգնելու բարի ցանկութիւնը, ահա՛ ինչ էր ասիպատ այդ փոքրիկասուն կամուց ուսանողներ, բայց պահպանել իրենց վերաբերութիւնն և հիանալի զինուորներին, որոնք պաշտպանում՝ էին իրենց բնակարանը գերմանական հայրենիքը։ Ամբողջ Եւրոպայում՝ թէ պատերազմի և թէ խաղաղութեան ժամանակ շատ կամայք հարում՝ են իրենց բաղաքացի կամ երկրացի հիանալի մասին, որ այն տեղի հանգուցող և բարեկիրթ դասակարգի հանոյ բնաւորութիւն է։ Ասենք կին մարդը բարի ցանկութիւնով և ազնիւ սրտով ոչ խոսում՝, այնտեղ զարթը միշտ անխոտան և բաց առաջ է գնում։ Այս երջանիկ է այն ժողովուրդը, այն երկիրը, որ տեղ կամայքը այդպէս են։

Բայց մի՞թէ կամայքը միայն պատերազմի ատենում՝ դաշտում՝ կարող են կարդալ իրենց ազգականներին, ազգականներին, ազգ ազգին դարձանելին, ազգը պահպանողներին, ազգի սատանողներին և այն սամիկին, որ խաղաղ ժամանակ գուցէ ունը ձեռին վար ու ցանը է անում՝, իսկ պատերազմի ժամանակ հրացանն ուսին պաշտպանում՝ իր երկիրը։ Մի՞թէ միայն պատերազմի ժամանակ պիտի զանգարուցեալ իրենցով պաշտպանել հայրենիքը։ Խորհրդանշելի բաղաքացի պարտաւոր է պաշտպանել իր հայրենիքը և պատերազմի և խաղաղութեան ժամանակ։ Շատերը կարծում՝ են որ խաղաղու-

թեան ժամանակ, պաշտպանում թեան հարկաւորութիւն չը կայ, բայց նոյն խակ խաղողագործեանն ժամանակ երբեմն տարածվում են մի երկրում այնպիսի տարուխսիկ հիւանդութիւններ զարօրիտակ, սիֆ, խալիրա, դիֆտերիտ, կարմրուկ, ժանտախտ եւայլն, որոնք ունհայտնում են այնպուն մարդ, որդան ոչ մի պատերազմում չի կարելի կարգնել. ուստի ձեզ ամենատանակոյն պատերազմ խաղաղութիւն ժամանակ, ոչ թէ մարդկանց, այլ հիւանդութիւնց հետ, որ ունի զարհուրելի է, որովհետ ժողովրդն ունի մարդ է կորցնում, քան թէ մի սրեւ. ամենապիւեաշտպաս պատերազմնական դաշտում։ Եթէ այդպիսի մի հիւանդութիւն տարածվում է։ Ես բարեկամս թաղաքում թէ գիւղերից մեկում, դրանդում են նոցա բարձր հարգանք տարակուսելիութիւն, կոնայք և օրիորդներ, որոնք պարզ հասկանալով, որ ժողովրդի գրաթիւնն ունի վտանգաւոր է քան թէ պատերազմի դաշտում, օգնում թէ են տարբեր հիւանդներին հիւանդանոցներում և բազարացոց որոնց ամենուն իրենց խորհրդներով և բժշկների պատուէրները ճշտութեամբ կատարելով պատրաստ ամենը։

Ես կոնայք, որոնք թէ պատերազմի դաշտում և թէ հիւանդութիւնների ժամանակ կամաւոր օգնում են և խնամում են հիւանդներին ամենայն ցաւ թեր։ Ես մեծ է դրանց պաշտամունքդրանք մեծ օգուտ են բերում ժողովրդի բոլոր դասակարգերին, որովհետև սովորել են ճշտութեամբ կատարել բժշկի խորհուրդները, դրանք բժշկի ոչ միայն

են։ Առանց դիմախրա քայլերի բժշկի աշխատանքն շատ դէպքերում ի զուր կ'անցնի։ Եւ ուզիր, ի՞նչ կարող է անել բժիշկն, եթէ հիւանդի մօտ չը կայ մի այնպիսի մարդ, որ սովորած լինի, իմանայ թէ ի՞նչպէս ոչ միայն պահպանել հիւանդին, որպէս զի դեղերն ուղղեան իրենց ներգործութիւնը։

Միայն բժիշկը կարող է դնահատել, թէ ի՞նչքան կարևոր են դիմախրա քայլերը հիւանդութիւնների ժամանակ։ Այն հիւանդը, որ ունի խելացի և հոգատար խնամատար, նա բախտաւոր է և կարող է յուսալ որ կ'առողջանայ, երբեմն շատ դժուար հիւանդութիւններից, իսկ այն հիւանդը, որ չունի սրանք և նոխտարարուած մարդերով, նա անբարդ է, որովհետև այդպիսիները մեռնում են նաև թեթև հիւանդութիւններից։

Դիմախրա քայլերն են կանանց սեռի ամենասիրելիները, որովհետև դրանք աշխատում են տիրներին, հիւանդներին օգնել այնպիսի դէպքերում, որ տեղ փոքր և հարատութիւնք չեն կարող օգնել, որովհետև յանկարծակի կամ պատահած մեծագոյն դէպքում միայն դիտութիւնը և հանգստութիւնը կարող է օգնել, որ այդ քայլերը հեղհեղեալ ձեռք են բերում։

Կա՞ն արդեօք հոյոց մէջ դիմախրա քայլեր։ Տարաբաղդաբար և կարմրելով պէտք ասենք, ոչ։ Բայց կային հոյոց մէջ դիմախրա քայլեր, երբ Հայաստանում գոնէում էին կանանց վանքեր, երբ սատարած ազգաց կանայք մնում էին վանքերը, իրենց հոգիքը փրկելու համար։ Դրանք լի սատարած ազգութեան դպրոցներով,

խնամատարում էին հիւանդներին։ Հայոց մէջ մեծագոյն է մէկ կանանոց վանքը, որ գտնվում է Թիֆլիսում և այդ վանքի կոյսերը մատնելով իրենց կոչումը, պարապում են աւելի ուսելով և խմելով և հանգիստ կեանք վարելով։

Բայց ի՞նչ են անում մեր հոյ կանայք և օրիորդներ, որոնք ապաշխարած են և կարող էին իւրաքանչիւր տեղում, քաղաքում կարվել գիծանկար քոյրերի ընկերութիւններ, և խմբեր և ուսուցանել օգնել, վրկել իրենց ազգի զաւակներին, մի քան երեւոյթի խորտոր, քայց երբեմն սոսկալի պատերազմի դաշտում, որ անուանվում է մանչարեր հիւանդութիւնների դաշտ, վարակիչ կամ տարածուած հիւանդութիւնների ժամանակամիջոց։

Ես չեմ խօսում այն կանանց և օրիորդաց մասին, որոնք գլուխուած են իրենց գերդաստանի գործերով և հոգիս թէ կարողանում են կատարել իրենց պարտաւորութիւնները, այլ ես խօսում եմ այն կանանց մասին, որոնք ապաշխարած և անզաւակ են, այն օրիորդաց մասին, որոնք իրենց հատուցում են և ցանկութիւն չունեն պատկանելու։

Ո՞ւր են այն կանայք և օրիորդներ, որոնց բերանից ես ինքս լսել եմ. «Ես պատրաստ եմ զոհել իմ կեանքս իմ հայրենիքիս համար», արտասանելով այս խօսքերը՝ նրանք դեղեցիկ ժպտում էին, քայց չէք դիտում ի՞նչի համար։

Մի՞թէ մարդ կարող է զոհել իրեն միայն պատերազմի դաշտում։ Մարդ կարող է զոհել իրեն և խաղաղ ժամանակ, որ աւելի դիւրին է և այնպէս ազնիւ չէ։ Իրաքանչիւր մարդ, որ շարու-

նակ աչխատում էր ոտքի հոմար, որ զգշում էին։ Պատերազմում որ զգշում էր իր կեանքը, բայց խնայողութեան ժամանակ որ կորոշ է զգշել իր ջանքը, աշխատանքը, հանգստութիւնը և ոտքի տեսակ զգշելութիւնը երբեմն աւելի պատաբեր է։ Այդպիսի գործերում պատարագները, լոլորն էլ ոտքդային գինուորներ են—մէկը պատերազմի դաշտում, միւսը գրասենեակում աշխատելում, երրորդը առուտրական,-մի չորրորդը քաջ գիտակ աշխատելում ժողովրդին օգնելով, հիւանդները եկեղեցում բարեկենալով և այլն։ Զինուոր չի կարող հոմապատել այն մարդը, որ անասրբեր է դէպի հասարակական գործերը։

Եթէ ապահովուած, անզաւակ, այրի հայ կանայք և հասակն առած օրիորդներ չեն երևում ոչ մի տեսակ ապաստիրում, ապա ի՞նչով են դրանք զբաղուած։ Եթէ դրանք ոչնչան գիտութիւն չունեն, որ պարապեն ազգային առաւելապանելում ձրի դասատուութեամբ, եթէ դրանք ոչնչան զարգացած չեն, որ կարողանային երևան գալու դուռ գրականական ասպարիզում, մի՞թէ յոգնական չեն գանեայ աղքատ հիւանդին օգնութիւն տալ, եթէ կայ դրանց մէջ մի կոյր մարդասիրութեան, ազգասիրութեան զգացմունքի։

Յաւաք պատի սէնքէ ասեմ, որ մեր ապահովուած և ապատ կանայք, որոնք կարող էին զբաղուել զանազան տեսակ ազգային և ժողովրդական գործերով, անցնում են իրենց կեանքը բոլորովին անօգուտ և պարապած են անբանութիւնով, քանդասանքով և զանազան ապարդիւն գործերով, որ նրանց, ինչպէս մեր գեղեցիկ սեռի անդամներին, ոչ երբէք

պատիւ չեն կարող բերել։

Դիմակներ քայլերը ո՞ր-
ի դէպ թերաւոր կորոյ են ո-
գուտ բերել հատուցակութեան-
ը։

Բժիշկը միայն գիտէ, թէ
բժշկութեան ժամանակ ինչ
զգուշութիւններ է պա-
պահանջում։ գայ գր. երբ ե-
թեխին դիմաչրիա կամ մի
ալիշ գալ ունի, որ պահան-
ջում է օրը 3—4 անգամ
բազանին (ոռոյդ) դնել։
Բժիշկն տալիս է իր պատու-
էրներու երեխի ծնողներին և
ինչը մի անգամ բազանին
դեղ բռնելով, ցոյց է տալիս,
թէ այդ գործն ի՞նչպէս
պէտք է կատարել և միւս
ոչը գրիս է, տեսնում է, որ
միայն փորձել են բժշկի ա-
սածը կատարել, բայց այդ
փորձն եկել է անյաջող։
Շատերը զարմանալով կա-
ան, թէ ի՞նչպէս կարելի է
այդպէս հեշտ բանը չի ա-
վարել մէկ անգամ տեսնե-
լով։ Այո, բազանին դեղ դը-
նելը շատ հեշտ բան է դի-
տեցողի, փորձառած մարդի
համար, բայց անփորձի հա-
մար շատ դժուար է, որ
փորձառութիւն է պահան-
ջում, որպէս զի կարողանայ
բռնել դեղն ինչպէս տե-
ղերին և այնպէս ինչպէս
հարկն է։ Կան շատ զար-
գացած և խելօք մարդիկ,
որոնք հրաժարվում են երե-
խի բազանին դեղ բռնել, ա-
սելով, թէ մենք չենք կա-
րող, և ուզիզ որ չեն կա-
տարում այդ հնչեն գործը
կատարել, երբ նաև աշխա-
տում են տվողներին դրանց,
որովհետև չեն կարողանում
իրենց զուտկենքի, ապգա-
կանների հիւանդութիւնով
տվողել այդ գործը, իսկ բժի-
կը չի կարող օրը 6 անգամ
մէկի տուն մնալ։ Կան շատ
մարդիկ, որոնք չեն կար-
գանում դեղ կամենալ հի-
ւանդ այրի մէջ, վերը մար-

բել, կարել չը գիտեն, ուստի
ստիպված են համարում վէրքը
կապել մաքուր բոլոր անով
ու վիրակապով (բինտ), նաև
վէրքի վրա դեղ քսել,
գնել չը գիտեն։ Դրանց քո-
լորին պէտք է սովորցնել մի
քանի անգամ, ցոյց տալ և
ստիպել կատարելու, ինչպէս
հարկն է. որովհետև բժիշկը
չի կարող ամէն բան ինքն
անել, այլ նրա պարտաւո-
րութիւնն է ասել, խորհուրդ
տալ և պահանջել կատարե-
լու և այն՝ ինչ որ հարկաւոր
է։ Իւրաքանչիւր հիւան-
դի մօտ պէտք լինի այն-
պիսի մի պահապան, որ կա-
տարեալ բժիշկի պահանջ-
ները հասկանալ և կատա-
րել։ Այս այս ստուգակ դէպ-
քերում են հարկաւոր դիտ-
ութիւն բոլորի ընկերութիւն-
ները, որ պէտք կազմուեն
իւրաքանչիւր գարդասցած
կանանցից։

Եւ հասնդուած եմ, որ բլ-
ժիշկներն ստիպուած եմ
կ'ընդունեին իրենց հոգանա-
ւորութեան տակ այն կա-
նանց, որոնք ցանկութիւն
կը յայտնէին ծառայել ազ-
գին ինչպէս գիտութիւն քա-
ջեր, ստիպուած կը
սովորցնէին նրանց դէր
խաւորապէս գործածական
մասամբ անուական կերպի
այն բոլոր հիշա բոյց կա-
ւոր բաները, որոնք հար-
կաւոր են այդ բոյրերի հա-
մար։

Աղքատները մեռնում են
մեծ մասամբ իրենց տգի-
տութեան պատճառով, ո-
րովհետև չեն կարողանում
կատարել այն, ինչ որ բլ-
ժիշկը պահանջում է, կա-
թիլ ենթադրելով զանա-
զան պատուս տգէտ կանանց
ազդեցութիւններին և չի
կատարում բժշկի խորհուրդ
ները։ Այդ անուակ դրա-
թեան մէջ են նմանապէս
շատ տգէտ հարուստներ,

ուզումէի տիրութիւն անել, որ չէր կորոգացայ. բժիշկ էլ բերեցի, շնորհակալ եմ, եկաւ, բայց նրա հրամաններըը կատարելն ո՞վ պէտք էր անել։ Նա գործոյս եմ պարապում, որ օրական հայ աշխատեմ առնելս պահելու, իսկ հիւանդս մեռաց պատաս կանանց հսկողութեան տակ թէ ի՞նչ օգնեսներ հանեցին հիւանդիս պրսին, է՞հ, Աստուած գիտէ։ Բժշկի ասածը, շատ անգամ միանգամայն չեն պահում, իսկ եթէ միանգամն էլ պահում են, չեն կարողանում կատարել։ Բժիշկն իմ տունչն ասաց թէ, հիւանդի գլխին սառը ջրով բոմբան դրէք ու շատ շատ փոխեցէք։ Պատաս կանայքը, սառը քաթանը գլխին էին դրել և շալերն էլ վրայ փոքեմ թել ու ասելով որ այդպէս պահել, գլուխը տաքացրել բժիշկը որ խնայա պա-

ռանք ընտիր հատարակութեան անդամներ են համարում իրենց հարգաւորութեան պատճառով, բայց զարգացումով և գիտութիւնով բարբարոս չեն զանազանվում հատարակ աղքատներից։ Նոսա շատ անգամ անում են, որ կրթեալ գերդաստանում չեն կարողանում պահպանել հիւանդին։

Եթէ մարդիկ բժշկական տեսակէտից դեռ այդքան անկատար են, հասկացող մարդը պէտք է դրանց պնդի։ Օգնութիւնն հարկաւոր է ժողովրդի մանաւանդ աղրատ և ապէտ մասին։ Ինձ շատ անգամ պատահել է հարցնել. «բարեկամ, կնոջ, կամ որդի ի՞նչից մեռաւ»։ Ինձ պատասխանում են.—«բժիշկ չեմ, անտէրութիւնից մեռաւ կիմա։»—„Ապա դու ի՞նչացու էիր, ի՞նչն ամ՞ութիւն չարեցիր»։—«Գատէլ ուզումէի տիրութիւն անել, որ չէր կորոգացայ. բժիշկ էլ բերեցի, շնորհակալ եմ, եկաւ, բայց նրա հրամաններըը կատարելն ո՞վ պէտք էր անել։ Նա գործոյս եմ պարապում, որ օրական հայ աշխատեմ առնելս պահելու, իսկ հիւանդս մեռաց պատաս կանանց հսկողութեան տակ թէ ի՞նչ օգնեսներ հանեցին հիւանդիս պրսին, է՞հ, Աստուած գիտէ։ Բժշկի ասածը, շատ անգամ միանգամն չեն պահում, իսկ եթէ միանգամն էլ պահում են, չեն կարողանում կատարել։ Բժիշկն իմ տունչն ասաց թէ, հիւանդի գլխին սառը ջրով բոմբան դրէք ու շատ շատ փոխեցէք։ Պատաս կանայքը, սառը քաթանը գլխին էին դրել և շալերն էլ վրայ փոքեմ թել ու ասելով որ այդպէս պահել, գլուխը տաքացրել բժիշկը որ խնայա պա-

ռանելի արարքը, սատանի բարկացու, բայց մեր ուղիղ ուսումնական արուեստով բանը բանից անցել էր։ Ինչ էլ որ ինչ ասեմ, ես ի՞նչ անեմ։

Ահա այս տեսակ պէտքերուն համար պէտք են գիմատիրա թղթերը, որ թէ չկի արատաւորեալը կատարելով օգնեն այն հիւանդին, որ շարչարուած է հարուստ կամ հոգեւոր ազգականներով և մեռնում է ամենեղ ոչով։ Գիմատիրա թղթին, արատաւորելուն կը ընդունի, դիտուն թէ ուղիղ, հարուստ թէ ոչ բան հիւանդի ոնքը մնանանոր որ այդ թղթերը պէտք ճշմարիտ օգնեն, ուրեմն պէտք լինեն ուղղահաւատ նիմատական կողմանէ։

Ապահովուած օրինաւորներ այրի և անպատակ կանայք, բան ակոռ կան մեր հասարակութեանց մէջ, բայց չը կայ հոյ գիմատիրա թղթերի ընդունելութիւն։ Ահա մի յոյն ապարհասու ուած հոյ կանանց համար, որանց կարող են ազգային ու միանգամ մատանակ մարդասիրական դրծանելութեամբ պարապել։

Հոյ կանանց ընդունելութիւններին տարբերակուելու մասնաւոր այս տեղերը լուծելու համար, որ շատ հեշտ բան է։

Լ. Տ.

Զգուշութիւններ երեխեր ծծեցնելու համար հոգեւորական հայրերուն

Երեխին ծծեցնելու յարմար ժամանակն է, երբ նա հասնում է մի տարուայ կամ ասան և ամենուայ հասակին անցնելու։ Ֆանելուայ է այս հասակից առաջ կարիք, որովհետև ծծեցնելու յետոյ յետոյ նրա կազմուածքն ամրանալու շատ թէ քիչ նստած է և կերակուրի սաստիկ չը լինելով հեշտութեամբ սատանում է դանդաղ հիւանդութիւններ։ Բացի դրանից, երեխան առանձնակի հանգի

վերեմարմիս է. Համարեա միայն մեր ծրծով. ուրեմն ամենից յարմարն է ապակի առանձնելի գաւթ դարձուն, որ փերջանուն մեծ մասին տանուելի ամիսը լրանալու։ Վերադարձի է Ներանոպէս երկար ժամանակ ծիծ տալը, որովհետև երեսին շատ գժուար է լինում երեխին յետ ամփոփցնել ծրծից, և առանուն ամիից յետոյ կոմը պէտ էս գարդ չէ բաւական նրանք տալ. նրա տեղ ծաւալիս նը պահպանելու և կարմանալը ամրացնելու համար։ Եթէ և պատահում է, որ երկար ծիծ տալը վերատակար հիանալանք չէ առնում, բայց այնուամենայնիւ պէտք է զգուշանալ, որովհետև վնասն տեսի է և կամը բնութիւնն անյարմար։

Մեր երկրներում վատագուար է երեխին զարուն ժամանակ ծրծից կարել, որովհետև առաջուայ ջերմութեան առատութիւնը զանազան հիւանդութիւններ է պատճառում։ Ինչ է պատահում, որ ապրիլի և սեպտեմբերի միջոցում ծրծից կտրելով երեխին բարձրացուս կամ մի աւրիշ հիւանդութիւն չառանայ։

Ծրծից կտրելուց առաջ, պէտք է անպատճառ լուսամոյնել դիշերուայ ծիծ տալը և ամրացնել կերակուրը։ Հետոյհետև ամրացնում են հացի, խաշի ու լոկ ապրի, խորոմածի կամ եփած մեր։ Երբ երեխի առանցքը լը ամրի մոտաւոր այդպիսի կերակուրներ կարելի է բաւարարին կտրել ծրծից։ Առաջի անգամ երեխին կուրայ անհանգիստ լինի, բայց շատ լը ամրի կերակուրներին։ Եթէ երեխին յանուի ծրծից ձեռք վեր առնել, այն ժամանակ նրան պղուցնելու համար քսում են ծրծերին պատ. միայն անճաշակ մի բան, որի հոտը կամ համը նրան ամրացուն դիմաստուն ծրծից։

Առ հատակ կերակուրը պէտք լինի զգուշանալ անուշահոտ կերակուրներից, որ շատ փատագաւոր են երեխի համար։ Երեխին պէտք ուտացնել քիչ, միայն առէպ։

Երեխին պէտք հաղցնել համեմատ գրի եղանակին, մանաւանդ գարուն ժամանակ, բայց այնպէս, որ անգամներին ուտատ շարժողութիւնը չարգելուի, ինչպէս ամրութիւն ունեն մեր կանայք անելու, բրդե շորերով խիստ ծածկում ու գլխով բարուրում են, որով ամրացում են երեխին իր ուսերը, ձեռները, մինչև անգամ գլուխն անշարժ պահելու, և գրանով մեծ գիտա են բերում երեխին։

Ուստերիչու համար բաւական է հաղցնել կատաբ շաղիկ, բարակ բրդե շորեր ու բամբակե թեմեն լեր

հեր։ Ռահմատարակ տալ պահելան չէ կարելի հաւանութիւն տալ։ Դարերուն ասմարս թիւն են տրել երեսին ֆլանելով փոխմամել։ այդ միայն փոքրկացնում, կակղացնում ու ատելի ընդունակ է դարձնում մարդելան։ բայց գորանից տալ շորերով ծածկելու երեսին շատ է քրտնում։ Նրա շնչառութիւնը ծանրանում է։ մարմինը կարմրում ու ծածկվում է բշտիկներով։ մանաւանդ գլուխն բաց պահելու սովորութիւն։ որովհետև մարմնի այդ մասը քիչ է ենթարկվում ցուրտ օդի ազդեցութիւնին։ միայն գլխաւոր ծածկել լրջի և յետոյ կտաւի շորով ու պահել արձակ։ որ նրա չարանալն չարդիւրի և ուղեղը չոմանի։

Գլխի քաշաղութիւնը ու նրա անձնանելն ձև առանալու պատճառը ոչ այլ ինչ է։ եթէ ոչ մարդոց մտմանակին գլխով ու ասք կապելու և փոխմամելու սովորութիւնը։

ՐԹԿՊ. ԱՐՏԷՄ ԵՎ. ՑՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑ

ԵՐԵՒԱՆԱՑ Ս. ՊՕՂՈՍ ՊՕՏՐՈՍ ԵՒԵՂԵՑՒՆ։

Ինձը ասրին շատով կրօնապրայց գեռ ոչ ոք մեզանից։ Երևանցիներիցս ու չ անգամ չէ կամենում դարձնել ոյն բանի վերայ։ որի վերաբերեալ ինչը Երևանի ժողովրդի։ եթէ ոչ բոլորի։ գոնէ մեծամասնութեան կենցաղի առաջնորդներն ակներև յայտնի է։ Հաւատացնում եմ։ Նոր։ պարոն խմբագիր։ Երևանի հայ ժողովրդը անհաւատ գիտաց և չէ կամենում նոր ուսմանից զատաւելու հնարը մտածել։ գիտաց զգում։ բայց սրտի չէ յայտնում։ մի այրոգիի ժողովուրդ որ իր կիսաբի առաջնորդներն գիրգերիսոց պայմանները պաշտպանել անգամ չզիտէ։ ովքեր են մեղաւորները։ եթէ ոչ ժողովրդի կամ հոգի որ կամ մարմնաւոր դիկտատորները։ Արամ նաւոր դիկտատորները (իսկզբ իմաստիպենցիայն է) այս հարցում մի կողմով կարող են իրենք իրենց արդարանալ։ ապա հանգանալով առաջնորդական պայմանները։ փոքր ի շատ պահպանուելն։ բացառութիւն սակայն կանայքը և երեխաները։ որոնք հոգեպիսի գիտանալին են ենթարկվում։ ինչպես մեր ժողովուրդը։ թէ «Ինչ առաջնորդ գիտէ։ Ճանաչ և մինչև այժմ ապրող մարդը Երևանում» արդարապէս կ'ասեն։ Երևանի պատմութիւնը 1872 թուի օգոստոս ամսի 14-ին 3|4 մասի առաւիկ հիզեցը։ որոնք մեծ գիտաց պատճառաց Երևանի աղները և նեղքնամները։ և միւս շինութիւնները գարշանալ և ապականալ ջրով լցրեց և քանդեց։ բացի Զորոցիոլ և Կանչ թաղերը։ հիզեցը

փշացրեց Երեւանից ցած դէպի հարաւ գիւղերի արաւորայքը և շատ գիւղացոց բնակարանները անգամ։ Երեւանի առջեւ Պեարան և Պօղոս եկեղեցւոյ գիրքը լինելով ուրեմն ցած քան թէ իւր մօտ եղած խրճուղւոյ փողոցը, որ Ասատֆիլիմոկոյս փողոց է անուանվում։ Հիղեզ ժամանակ այս փողոցով մի ոչխար և կէս բարձրութեամբ պրաոր և գարշահոտ ջուր էր վազում հինգ ժամ շարունակ, այնպէս որ յիշեալ սուրբ Պեարան և Պօղոս եկեղեցին 2¼ ոչխարն խորութեամբ հեղեղի ջրով լցցուեցաւ։ Ոչնչացնելով բոլոր գրքերը, կապիտանները և թաղիքները, որոնք փաթաթած էին եկեղեցում։ Նաև երեսփոխանական ոչիկը իր մէջ եղած մոմերով և մատեաններով։ Երեւակայեցէք եկեղեցւոյ թէ բակը և թէ մէջը մարդ չէր փոտանում մանել մինչեւ երկու ամիս։ Շարաթներ։ երկու շարաթուայ ընթացքում ջուրը կամաց կամաց ցածացաւ։ Ցլնեց եկեղեցւոյ ասպարատակի կոփած աւազաքարերը։ անցկացաւ։ Ջրի խոնաւը պատերի մինչեւ հիմքը և իսկ գնանի առեղ։ Երկու շարաթից յետոյ մշակների օգնութեամբ շաղակով գուրս էին թափել ասուրս եկեղեցւոյ գաբշահոտ սիրտը և ամանեղով ջուրը։ մինչեւ որ իրենց խնդրով մաքրեցին եկեղեցին։ Ա. մ. ես գնաց չը կոյ։

եկեղեցին աղաւաղեց։ վառանգից որոնեալ է Աստուած։ ասուելին մի քանի հնաւոր աղանդ։ որոնցից միայն երիսուն կը յիշենք։ Մակուեցի *) քաքուլաւոր ապան։ և Ճանապարհներին բարձր ձայնով Սարմա կարգացող ապան։ Սոցա բիզ։ պարսկական դրամները։ կիսապոց ասանին հագած նաշխուան գիւլլացով Պարսկաստանի ամբակ կրունկուոր մաշիկները։ շերտի թեւաւոր երկայն լուխանները և լայն շալվարները ամենայ մարդը մի որոշ եզրակացութիւն կարող է կազմել։ իւր մէջ թէ այս հին և կրօնամոլ բիձանները ի՞նչ գիր են խաղում հասարակ ժողովրդեան ասպարիզում։— յետոյ կիմանաք։ Եկեղեցին մաքրելուց զկնի սովորական ժամերգութիւնը սկսեցին և մինչեւ այժմ շարունակվում այդ խառնաւ և իսոց եկեղեցում։ Միշտ եկեղեցին քաղաքի միւս եկեղեցիներից աւելի բազմամարդն է։ ապա ծուխը համառում մնա ամբ հարիւր ասան։ բացի երեսնեկ ասաբականները։ այս եկեղեցին յաճա-

(*) Ջեաքիլ։ Պարսկաստանի հին մարդիկը սովորութիւն ունէին գլխանների մազերը սափրել տալու տարուայ գրեթէ բոլոր եղանակներում։ միայն գլխի գագաթում թողնելով հինգ կոպեկանոցի կոլոր չափով երկայն մազեր։ այն ես հիւսած։

խաղ ժողովուրդը անկիրթ շատ են լինում, պրոֆեսոր եկեղեցին քաղաքի կենդրոնումն է, շինուած է Մարդ երբ մտնում է եկեղեցին, մի քանի բոպիից յետոյ զզում է մի անուշ յիշողութիւն և յետոյ մրսում է։ Յայտնի եկբոպա խոնարհ գլուխից կամաց կամաց բարձրանում է դէպի կաշկանդի ներբի մասը և յետոյ դէպի վերև։ դոյցերը այդ խոնարհ տեղի շատ են, բայց ես մի քանիսը կ՚յիշենեմ։ սրանց փարձով ես ինքս եմ վերահասու եղել։ Պէշտաւարանէս գարբունքին և ձեռ մասնաւորները չար կոշիկներով կանգնած ես լինում։ Պօղոս Պետրոս եկեղեցում մի քարտոր մասից յետոյ կ՚սեռնեն կոշիկներդ բոլորովին իմոց (նամ)։ Եկեղեցում դանուած միտրոպոլիտները բոլորը կոպպականոց մանրուսած են։ շուրջառներդ մանիշակագիներով է։ եկեղեցում դանուած բոլոր փառաւորքը ջրից հանուած պէս խոց են։ երբ նոր ես մտնում եկեղեցին, մի անուշ բուրմունք խոնարհում է քեզ։ 2։ 3 բոպէ։ մինչև որ սովորում ես հոտառելը։ Հնարաւորագոյն կարող է ամենայն փորձել է խմանալ ձիշտը։ Ամբ եկեղեցում քահանաները երբեմն տարբ տուած չլինեն։ երբեմն արդէն փոխուած են։ մինչդարձած երիտասարդներ ես ոչ մէկին կարարեալ տուած ջուխիան մէջ չեմ անդնել։ Պօղոս և Պետրոս եկեղեցում խոնարհ հանդիպ մինչև այժմ քահանաներից ոչ մինը չէ խօսել։ Չէ բարեկել ժողովրդին։ դէպ ասելով խոնարհ հանդիպ անբաւական վիճակ։ Ի հիւանդութիւնները, գուցի քահանաները մասնաւորապէս ժողովրդից անկրաւ՝ յաղանում են խոնարհ մասին։ բայց չեն կարողանում բոլորքոյ ձայնով ասել։ քարոզել։ գայանի թշնամի խոնարհութիւնը եկեղեցուց մի հնարով հեռացնելու հնարք։ ի հարկէ փոխանորդով մի քանի հնարներ ապանեցին, այս երկուսին վերի չէ։ Ամբ ասել բանեկ։ բանէ այդ հնարանքների բանած խարանքի, բայց ապաչ ընթացքը յիշեց եկեղեցում երբ խոնարհ ձեռնեերից ապաստանելու մարդ։ Եկեղեցում մարդկանց գոսի ճոխանգամում հիւսիսային օրից երկու քայլ հեռաւորութեան կարգի վերայ դրած են երկու հատ հատ բրդից կարած գաշակներ։ սրանք գասականում են բարձր ձայնով ազօթող Ասելուն բարբարոսի ազանները։ Ամբ երկու զարդերները Պօղոս և Պետրոս եկեղեցոյ թէ քահանաներն է թէ հասարակ ժողովրդի վերայ մեծ ազդեցութիւն ունեն։ գրեթէ շատ պարմանում։ թէ ի՞նչ սովորակ բնաւորութիւն ունեն։ ժողովրդի սրտերն են զատկանում։ այդ կրթեցնում գոյս ճանաչել հասարակաւ-

թեան քննադատաբեմանը։ Երկու տարի առաջ եկեղեցաս սայլատակը բոլորովին վերցնելու, տակի թաց հողը դուրս տալու, նորից անողը չար հող ածելու, նորից չար քարով սայլատակելու կամ տախտակամածելու եկեղեցաս միջի լրատակը, մի հայց տրծաձուեց մոմփոչի մէջ. բայց յիշեալ Մոսկուեցի ազանները ապրազակ քարշբացրին, ճրանցից է մեզ փոգը, որ այդքան ծախս անենք, էապէս էլ մեզ հետք կոտոր տացին և ամեն բան էլ իրենց ասածով վերջացրին։ Եկեղեցին էլի մեաց թաց և խոնաւ։ Մեւս որ երեկոյեան ժամին ազանների մեր իր քարոզը թաց տարով, միւսը բերանացի Աստուածաշունչով մի մի հատ զոշակ կոնտակներին դրած բերեցին ուզիզ այն տեղ վառեցին իրենց ասածի տակ եկեղեցում, որ տեղ որ ես վերի ցոյց տուի։ Ահա տրոպարով մեր Պօղոս Պետրոս եկեղեցաս քահանաները փոխենալով այս երկու հնամոյ և ժողովրդին բնակցող կամակորներից և սարանց հետևոյներից, չեն կարող հայն անդամ հանել ասոր առաջ, փոխենալով մի դաւդէ անօրէնները դուրս անեն ասերից և ոչ մի կոպէկ փող չտան։ Ահա սիրելի բնթերցող։ Պետրոս և Պօղոս եկեղեցոյ խոնաւի մեծ ցոյցերը և գեղանները։ Ահա քահանաների թոյլ։ անսիրտ և փոքրոգաշտ լինելը։ և ահա մեզանից ազանների միշտ բարիի հակառակ ընթացքը։ Երևանում։ Եանգամանքը փառք են։

ԵՐԵՎԱՆՑԻ

ՍԵՌՈՎԱՆ ՑԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

(Вѣстникъ Краснаго креста 1881 г. № 13)

Առող Ջապահական գիրս բեան պատասխանները և կանոնները չեն կարող այնպէս ճշտաբեամբ կատարել ամենքի (անդամի) մարդիկ ինչպէս—պատիրաած մարդիկ։ Ի հարկէ, մենք ենթադրում ենք այնպիսի ամենամեան կեանք՝ ինչպէս իսկապէս դա պէտք լինի։ Իրաւ է, որ ամեն մարդ չի կարող այդ զապտիարական օրինակին հասնել, բայց իւրաքանչիւր մարդի օգուտը պէտք դրդէ նրան ձգտել դէպի այդ զապտիարական օրինակը, միևնոյն ժամանակ չը պէտք մոռանալ, որ ամենամեծիւնը միմիայն մի նման բան կարող է լինել, միայն ապէս և անսիրտ մարդի համար։

Պատիրաած մարդիկ աւելի երկար են ապրում քան թէ ամենքը։ Յայտնի դիտուական Հումբոլդտն

հատատու

, որ աշխարհում 100 տարեկան ամուլի մարդ չի եղել։ Մի սրիշ գիտնական քննելով կըսել է, որ ինքնասպանությունները գործում են մեծ մասամբ ամուլի մարդիկ (Նմանապես չարագործների մեծ մասը լինում է ամուլներից)։

Սեռական կեանքի սկզբից, որը մեկ կանոնը յայտնում են մի առանձին ձգում դեպի մենակցությունը, հանդիսա մոռացությունը և սիրը։ Այս մոռացությունից կարող է ծագել վատնդ սեռական կեանքի վերարերմամբ, այն է որ երեւակայությունն հարստացնելով հեշտասիրական պատկերներով, երիտասարդներն ենթարկվում են միատոր անբարոյականությանն, որ շատ հեշտությամբ թաղցնում է նրանց հոգեւոր և մարմնաւոր ոյժերը։ Վերջապես գյուղ յուսարեր մոռացությանց մեջ (մելancholիա—մելանխոլիա) կամ առնում է դեպի ինքնասպանություն։ Սեռական ձրդասումն յարաւցանելով փառ մարդեր, փոխարկվում հեշտասիրությունն։ Իսկ սրանից յետոյ երիտասարդները սկըսում են պարապել—մարմնաշարժությունով (ոնանիզմ)։ Սեռական դրդումն պատճառով ի բարձանչելի տարի երեխերքից շատերն հիւանդանում են, ցնցում են և կանխահաս մեռնում են։

Երիտասարդների գոյությունը դրությունները դեռեւ աշխատել մեղմացնել, նրանց առաջն առնել այնպես գործով, որ հոգնեցնում է մարմինը և ուղեղը։ յարմար դրքեր կարդալով։ Հագնելով թեթեւ շարպարկելով դիշերը կոշտ գոշակի վրա, մարտ պահպանելով ատամները և խմելով առաջ քան առաջ։

Երբ սեռական ձգումը սառնակարգ է արտայայտվում, այն ժամանակ աշխատում են յաղեցնել իրենց կիրքը միւս սեռի հետ տարատեսակ յարաբերությամբ։ Այս դեպքն երբեմն էլ դյուժ է անբարոյությունն մեջ։ Օրիորդը կամ կինը, կրցնում են իրենց պատիւ հատարակությանն առաջ, անարգանում են իրենք և անբարոյանում են իրենց դերդատանը։ բայի այդ, օրիորդը երբեմն ապանում է իր ազգին զաւակը։ Իսկ այն կանայք, որոնք յայտնի են իրենց անառակ կեանքով, որոնք ծախում են իրենց ապամարդերին փոքի հանար։ Ծուլությանն պատճառով և ցանկանալով փարել շքեղ և սրբոս կեանք։ Նրանք միջի միջոց մեջ պառնում են թշուառ։ հաշմանդամ։ և խրդձալի էակներ։ Մի անառակ կին։ փարելով ամենաքիչը կէս տարի իր զաւակը արաւեսաց։ չի հրաժարուի հանատասել։ որ նա աշխարհում իրաք ամենատնբաղդ կինն է։ Երաւ է։ որ այդպես կարած կանայք ցանկա-

գում են ազնիւ աշխատանքով կեանք փարել, քայլ առաջ, զրանցից մի քանիսն են միայն լինում այնպիսի հատատումիս և ուժեղ բնաւորութեան տէր, որ կարողանում են հաստատուն և արդիւնաբեր կեանք վարել, զրանց անձնամոռացութիւնը կարում է անցաւանալի։

Ազգակ մարդիկ կապակցութիւն ունենալով ունաւոր կանանց հետ ներգործում են իրենց վառնդի, հիւանդանալ սիֆիլիսով (քիւֆա ազգը), որով կոմիրապատցնեն ինչպէս իրենց, նոյնպէս և իրենց ապագայ կանանց և զաւակներին։

Ամերիկեան զրպուած լինելով իր անջոր սեռական ցանկութիւնից և անցնելով խոհեմութեան սահմանները ընկնում է անառակ կեանքի մէջ, որ մաշում է նրա առողջութիւնը և փոքրոք առնում է զէպի զերեզմանը։ Մի բան կայանում, հնուած անպատկ օրիորդն ընկնում է մատնաբերութեան մէջ, զաւնաւոր հիշատակը նրա զրանց կեանքի է փոխում և զրանցից առանցալ գանագան ցաւեր, կորնացնում իր կեանքը։

Ինչքան հիւանդոր և փառնգաւոր են արտաքին սեռական յարաբերութիւնները, այնքան օգտակար և առողջարար է մարդու համար բարոյական ամուսնութիւնը։ Ամուսնութիւնը զարգացնում մարդու մէջ աշխատանքի զիմացիութիւն և հնարամիտ արդիւնաբեր գործունեութիւնը իր ընտանեկութիւնները և դիտութիւնը։ որովհետև նա պարտաւորուած է հոգալ կնոջ և զաւակների մասին։ բայց այդ խնամքի և սրատ էս գործունէութեան զարթուցիչ մարդու մէջ մեխիմարութեան սիրտարարք զգացմունքը։ մի ուրիշ հարատաս որոշ անկեղծ ունեցուածքութիւնից։ Այդ մեխիմարութիւնն ուժեղացնում մարդի և կնոջ ամուսնական կապերը։ Այս կիրարկելու մարդ կապուած սրտի մարդ։ կցուած միմեանց հետ կազմում են մեկ ոգեորութիւն խնամքի կամ։ Պատաւաքնալ իրաւացի է ասում որ «ամուսնութիւնը մեծ խորհուրդ է»։ Բարոյական ամուսնութիւնն երիտասարդ էլ առաջնորդում զէպի շնորհաւորութիւնը։

Ամուսիններին միակերպ հետաքրքրել անառակութիւնից թէպէտ և չեն զրկում իրենց շատ զարմանութիւնից։ բայց և այդ միայնութիւնը չէ զառնում նրանց կեանքի միակ նպատակը։ Տնտեսական հարցերը երիտասարդի կրթութիւնն և առողջութիւնը այնպէս զրաւիչներ են։ որ հիշատակութիւնն համար ոչ ժամանակ է մնում ոչ էլ ցանկութիւն է լինում։ Այսպէս անցնում են ամուսինները իրենց օրերը բարոյական իրենց մէջ աշխատանքը և սրա

խութիւնը և այս վիճակը ապրելու է նրանց այն հոգեկան հանգստութիւնը, որ կազմում է զերծատանի բարգաւաքութիւնը։ Որպէս կենդանական ձգտումների ժամանակ նրանցում բաւականութիւնն պարբերաբար իր մէջ կեանքի նպատակը և փարձառութիւնը։ Մի խօսքով, բաղդաւոր ամուսնական կեանքն առնչի է հանգստատեսական բնութիւնը և առաջնորդական կանանցերին, քան թէ ամուրիների մրրիկո

փոքրանում է, ներսի ու�մ (սարա-
ֆիս)։ Այս պատճառով հատակու-

ոսկրեներն սկսում են փտել։ Հասկանալի է, որ այդպիսիները պէտք է փաղբրոբ մեռնեն։

ԱՐԿ Գերմանացի բժիշկ քննելով երեք տարեկան սիֆիլիսով վարակուած երեխայ, տեսել էր այդ փոքրիկի ոսկորներին փա 36 տող խոցեր։ այնպէս որ նրա ամբողջ մարմնում չը կար ոչ մի առողջ տեղ։ «Ուղղակորոգեսում մի բժիշկը մոյը փրկից այդ երեխին հաղորդուր ուռանքներից։ Ուրեմն ապագայ սերունդի առողջութիւնը և բարգաւաճութիւնը կախուած է ծնողների առողջութիւնից և դժեկրից։

ԲԵԼԳԱՐԱՆ

(Вѣстникъ краснаго креста 1881 г. № 21)

Ցորփոխիկ հիւանդութիւնների տարածման դէմ տրուած է անմաքուր օդը։ Այս հանգամանքը շատ հեշտ կը հասկացուի, եթէ մտաբերենք, թէ թթուածինը ի՞նչ ազդեցութիւն ունի մեր կազմուածքի վրա։ որ տեղ օդը ապականուած է զանազան անոգէաք նիւթերով, արանք կը մնալով թթուածինը, զրկում են մարդին օդի այդ ամենակարևոր և օգտակար մասից։ Այդ կերպով մարմինը զրկուելով կանոնաւոր սնունդից և նիւթերի փոփոխութիւնից, գոյանում դրանում հակումն դէպի հիւանդութիւնները, և այդպէս դէպքերում մեր մարմինը չէ կարողանում ընդդիմանալ վնասակար ազդեցութիւններին։ Հապա՞ նշանաւոր չը պէտք է լինեն այնպիսի տեղում, ուր շատ մարդիկ կան նստած է, որ այն անելում կամ սենեակներում, որ տեղ շատ մարդիկ են ապրում, փոքրիկը հիւանդութիւնները յայտնում են տեսնուտարտափելի կերպիւ, այն պատճառով միայն, որ օդափոխութիւնը կամ օդանցութիւնը բաւական չէ կատարվում։ Ժողովրդի չբաւական գտար, ապրելով նեղ բնակարաններում, հիսնաւորը զրկուած լինելով մաքուր օդից, մեծ հեշտութիւնամբ զոհ է դառնում վարակիչ հիւանդութիւններին։

Անհաստատակ անմաքուր օդը, որ ապականուած է կոշտի տարատեսակ նիւթերով և մարդկանց արտաշնչութիւններով, ազբի կոյտերի, կեղտաջրի փոսերի, փտած շինած տարաբնոյների գոլորշիներով, շատ վնասակար է մարդի առողջութեան համար, նմանապէս և այն գետինը, որ նամակ և առնչուել է անմաքուր հեղուկներով, զոյ օր գիւղացոց սենեակների դեմը։

Մարդս ամենայն տեղ, թէ հոգի և թէ ծոմի վրա լինի, թէ գեղեցի վրա, թէ արա խորքերում գտնուի

պիտակ տալ, թէ նեղ բնակարանում տարբի, նրան միջոց է հարկաւոր, ինչպէս ձկանը—ջուր։ Սկսն հարկաւոր է մեզ զլեռաւորագոյն երկու բանի համար, այն է՝ ճառագի, և մարմինը հովացնելու համար։ Մենք բոպեից մինչեւ մահը, մենք պէտք չունենք բաներ, բացի այդ պէտք չունենք զարգացած լինենք օդի։

Մեր մարմնի գործունէութիւնը կախ է զանազան նիւթերի գործադրութիւնից, և այդ գործադրութիւնը գոյացնում է մեր մարմնում որոշ քանակութիւն տաքութիւն, որ պէտք տանք օդին կանանաւ կեցցիս, հակառակ դէպքում մարդ պէտք չի տեղանոյ կամ մեռնի։

Բնակարանը շրջապատում է մեզ որպէս մի որոշ եռանկան կլիմայով, բայց պարզեանք այն ոչ դեպ թիւնը որ ունեն բնակարանները մեր մարմնի վրայ, տեսնում մեր տարածք կեանքը շարունակ, պէտք առանձին ուշադրութիւն դարձնենք մեր տնի վրայ։

Ցուն օդն այնպէս պէտք նարոգուի, ինչպէս և մեր թոքերի օդը։ Սդը և բոյսը պէտք մաքուր ունենան ամն մէջ։ Այդ պատճառով էր մեր առողջութիւնը պահպանելու համար, պէտք ուշիստոնը, որ ամն մատանին, այսինքն այն իրիդէնները, որ գոյծ ենք ածում տուն շինելու համար, լինեն օդի համար նոյնպէս թափանցիկ ինչպէս մեր շրջերն են։ Նոյն էլ մեզ համար մի տեսակ բնակարան է։ Հագուստը վրանի գեր է խաղում, իսկ վրանը նոմանում մեզ անշարժ հագուստի։ Խստակը կարելի է անուանել մեր հագուստի առնիք, իսկ առնիքն է ինչպէս մի զլեարդ մեր տան համար։

Ամենօրեայ փորձը ցոյց է տալիս, որ շատ առարկաներ կարելի է անթափանցելի դարձնել ջրի համար, բայց բնդհանրապէս շատ դժուար է միևնոյն առարկաներն անթափանցելի դարձնել օդի համար։ Սդն այնպիսի մի մարմին է, որ ընդունակ է երբեմն անցնել այնպիսի առարկաների միջով, որ նաև նիւթերը դժուար է։

Ոչ կարող է ասել թէ ամն դռան բերը չեն կարող նամանալ։ Ամենին յայտնի է, որ ջուրը շատ հեշտութեամբ ծլծվում է ամն դռան միջ։ Երբ դռան ջրին մտ է, քաշում նամանիթիւնն իր մէջ այն ատաքնամի, որ դռան ներքին կողմն էլ նամանում է։ Բայց որ տեղամ ջուրը կարող է անցնել այն տեղով օդն անցնում է տեսնել մեծ հեշտութեամբ, դրանից. օդը 770 անգամ տեսնի դիւրաշարժ և թեթև է ջրից։ Ի՞նչի համար շատերը զարմանում են, երբ ասում ես թէ օդը անցնում է դռան միջով, այսինքն դռան միջով օդանցութիւն է կատարվում, և ի՞նչպէս

համար ան՝ որ չի դարմանում նիթ ուն դրաներդ նամանում են։ Որով-հետև մեր գոյությունները չենք կարողանում նկատել օդի ներկայությունը դրան մեջ (և հարկէ նիթ դրան մեջ ճշտիներ չը կան)։

Օդի անցնելը դրան միջով, այնպես դուրգէ, որ մենք չենք կարողանում բանի գլուխը։

Օդը մշտական անցնում է դրան միջով, այդ դրանումով մի գերմանացի գիտնական առում է. «Մենք տեսել մեծ շնորհակալություն ունենք մեր Աստծուն, որ օդի և դրան յատկությունն այնպես չէ՝ ինչպես մենք կարծում ենք, որովհետև նիթ օդը չը կարողանար անցնել մեր ուն դրաներով, մենք արդէն վաղուց մեռած պէտք լինեինք։ Նիթ նաև շատ աշխատանք ջնկել մեզ դրաբերն օդի հետ, մենք այնուամենայնիւ ըստիպուած ենք դահպանել մեր յատկությունն օդի հետ։ Այս փոքրուն ապացուցանելու համար առող ջրաթափանցելիությունն առաջ է բերում հեռանալ փորձ. նիթ գնենք շինած դրան մեջ, մեկ այնպիսի ապակուս (բարձիջ), որի երկու երեսն էլ ոչինչ բաց չը կայ, իսկ մեացած ապիսների երկու երեսն էլ դրանենք մեղրամոմով և փուքրով փչենք այն մեկ ապիսի վրա, կը տեսնենք որ օդը այնպիսի ոյժով է անցնում ապիսի մէջով, որ ձրագի բոցը թեքվում մի կողմ։ Մինչդեռ փոքրիկ կարելի է առնել փոքրիկ, տաղաքարի, բաւական և ցէմենտի վրա։

Խնամ բանիրանները։

Զորբն ունի շատ մեծ ազդեցություն ոչն իրերի վրա, որոնցից ոմանք են շինում։ Ինչ բան, ղարարիանակ, բաբիրի ծակոտիքը լցվում են ջրով, այնքան այդ բարերն անթափանցելի են դառնում օդի համար, որովհետև ջրի բարին կամ փոքրին կպչելու յատկությունն այնքան ուժեղ է, ինչքան ջուրը ծանր է օդից։ Նիթ ոչխար թաղցրանենք և փուքրով փչենք ապիսի վրա, որպէս զի կարողանանք օդն անց կացնել նրա մեջով կը հասնենք որ մեր փորձն միշտ անցաջող կը լինի, այսինքն թաց ապիսի մեջով օդը չի կարող անցնել։

Այս հատորակ փորձից երևում է թէ թաց դրաները որքան միատակար է առող ջուրեան համար, առաջինն այն դրաներն են, որ թաց դրաներ բոլորովին արգելում են դրանքին օդին մտնել անհնարակ, ուրեմն և թթուածնին և երկրորդն՝ որ թաց դրաները թաց հաղորդման նման անհաստատ կերպով, իրում են մեր մարմնի տաքությունը, և միատակար ազդեցություն ունենում մեր առող ջուրեան վրա։ Բոլոր բժիշկները միաբերան ասում են, որ մշտական նամ ան-

նեակների բնակիչները մեծ մասամբ ակարտանում են մրսողական հիւանդութիւններով, զարթնակ ստանում են քամի (բեմմատիզմ) դլխացաւ, հազ, երիկամների (պլօշկի) բորբոքում։ Մրսողական հիւանդութիւնները բազմատեսակ են, և նրանցից մի քանիսը պատճառում են մեծ տանջանքներ, նոյն մահ։ Այդ տեսակ հիւանդներն առաջ են գալիս, երբ մարմինն անհաւասար կերպիւ — շատ է կորցնում իր տաքութիւնը, այդ պատճառով էլ փառեղաւոր է դառնում կամ արագիւ սառը և դառնում գաղան կամ շատանալու մեռ։ Ոչ սումատրաներում մեծ մասամբ տեղարտում են մրսողական հիւանդութիւններով ուրիշ այն աշխարհներում, որտեղ տեղանի վիրջումն են դառած, որովհետև դրանք մեռ են լաւատեսին կամ սառը պատմեն, քան թէ այն աշխարհները որոնց երկու կողմից էլ ծովերը կան դառած։

Մեր տան պատերը ոչ միայն պէտք է ունցոպական լինեն արտաքին օդի համար, այլև տեղական օդի և ջրային գոլորշիների համար, որոնք գոյանում են մարդկանց շնչառութիւնից, կաշվի արտադրութիւններից, լուացքից։ Կերակուր եփելուց եւայլն, որ այդ վնասակար գոլորշիները կարողանան անհետանալ արտաքին օդի մէջ։

Այդ պատճառով այն տներում որ շինած են ծակոտիք ունցող մասերից, պատերը միշտ չոր են, թէ որքան լուսամուտների ապակիները երբեմն բրանում են, որովհետև ապակին ունցոպական չէ գոլորշիների համար։ Նիմայ մարդ հիշտ կարող է բացատրել թէ ինչի համար նոր շինած տների պատերը, որ չեն կարողանում կորցնել իրենց ջուրը, յաճախ նամ են լինում։ Այսպիսի դէպքերում խրատական է տեղեկների հրնցիները, փառեր աշխատութիւնը, ոչ մի բան այնպէս շատ չի առաջ բերում նամութիւն նշանների տեղեկներում, ինչպէս լուսամուտները և գեները, վատած պահելու ժամանակ փառերը։ Հնոցը (փէչի) ուրիշ ցուռմ իր շրջակայ օդը, և որա մէջ գտնուած աւելորդ ջուրը շարժուում, բայց այն տեղ որտեղ պատն օդից սառն է, իջնում են այդ պատի վրա գոլորշիները ինչպէս ջուր։ Եթէ պատի ծակոտիքը ունեն իրենց մէջ շատ նամութիւն, որ մեծագիր է շինելու ժամանակից, շատ գոլորշիներ պէտք չեն լինի, որ այդ ծակոտիքը լցուն ջրով, նամանան և թրջուեն։ Երբ հնոցը այդպէս սառը վառեն, ջուրը կաթիլ կաթիլ կը թափի պատի վրից։

Ահա, թէ ի՞նչ պատճառով տները պէտք շինած լինեն ծակոտիքը ունցող մասերից կամ իրերից։ Բայց այդ յոյսանի է, որ այն տները, որոնց

կրնար դարձած է գեղի հիւրը կամ թէ մի որևիցէ պատճառով չէն լուսաւորվում տրեղակից, աւելի դամ են լինում, քան թէ միակերպ շինած, բայց գեղի հարստ. գործածած բնակարանները։

Զմեռից գեղի դարան անցնելու միջոցին, այն ամերը, որոնց դարձած են գեղի հիւրը, աւելի են սառնում և դամանում։

Ի՞նչ ոգեաբէ անենք, որ կարողանանք չարացնել նոր շինած առնը։

Շատ միջոցներ են առաջարկել, բայց գրանք իսկական և գործնական չեն եղել, նոր շինած առնը շուտ և լաւ չորացնելու համար ամենաձիշտ և միակ միջոցն է վառել բոլոր հնացները, բայց պահելով լուսամուտները և դռները, որպէս զի անցուր թիւնը կը պարարտանի սենեակների մէջ և առնը շուտ կը չորանայ։

ԱՐՈՒԵՍՏԱՅԱՆ ՇՆՉԱՌՈՒԹԻՒՆ

(La medecine populaire 1882, № 71).

Գրոֆիէսսոր Լայէն յայտնում է Ռուբիէ Մէդիքալ (courrier medical) բժշկական թերթում, թէ ի՞նչ մեծ օգուտ կարելի է քաղել ազատասական շնչառութիւնից, կեռնքի բերելու ոչն մեթոդիկներից, որոնք ջուրն են ընկնում։

Մի քանի ամիս առաջ, Վաւլաքում, մեկ լեղեոդի հանեցին ծովից այն դրութիւնում մէջ, որ կեանքի նշոյլ չկար նրանում։ Այդ բուդէին ու գրոֆիէսսոր Լայէ՝ն պատահաբար ներկայ էր և նրան հրաւիրեցին օգնում թիւն տալ խեղդուածին։ Գրոֆիէսսորը, կամով չափ նստացնել տուեց խեղդուածին և սկսեց գործել Սիլվիուսի և Պաշինի իսորհուրդներին համաձայն հետևեալ կերպիւ. խեղդուածի թեւերը բարձրացնում էր դէպի վերև. և ցածրացնելով սիրում էր ձեռները խեղդուածի փարին։ Նրանք բանում էր կոնտրակերից քաշում էր յետ ու փորը ինչ բարձրացնելով։ Աստիճանը ծածկել էին տաք շորերով և զգուշանում էին ձեռները, որպէս զի տաքացնեն, և նպատակն այնուն շրջանի միջոցներ ու շնչառութիւնը։ Այս գործողութիւնները անընդհատ շարունակեցին 20—22 րոպէ, այդ ժամանակամիջոցից յետոյ այդ լեղեոդին սկսեց շունչ քաշել։ Վերջին ժամանակ շարունակելուց յետոյ, լեղեոդին տարան սենեակ։ Այն դիշեր պահպանեցին նրան և միւս առաւօտ լեղեոդն առողջ էր։

Երբ մարդ ջուրն է ընկնում նրա շնչառութիւնը կարելի է, արիւնը դեղխում է, և գլուխն է ուզում, բայց

այդ բոլորն անշնաւոր, երբ շնչաւորութիւնը վերականգնուած է։ Այդ անսակ դէպքում յոյսը չը պէտք շաւա կորցնել և պէտք երկար աշխատել եթէ նաև հանգամանքները անյաջող լինեն։ Սակայն, լաւ երևոյթի խեղդուածին կոչելը է կեանքի բերել։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թուչ Ընչը։ Ֆրանսիացի դիմանական Վոսիէն ասել է մի շատ հետաքրքիր գիւտ։ Վոսիէն յայտնում է Փարիզի ակադէմիային, որ նա գտել է մարդի թուրքի մէջ մի անսակ թոյն, որ օձի թոյնից պրանում է զանազանվում, որ սրակաս ասատաբերում է աղ գում։ Սրանից հետևում է որ մարդի կծածը կարող է երբեմն թունաւոր լինել։

Մարդի 20 գրամ թուրքից ստացաւ Վոսիէն մի նիւթ, որ ջրախառն մրոցքնելով ծոր կնշ մի տակ, զարմանալի կերպիւ թունաւոր ազդեց այդ թռչնի վրա։ Սկզբում ծիծաղ դոզում էր, յետոյ նրա մարմինը փեռացաւ և կէս ժամից յետոյ սատկեց։ Նրանց թոյնը զրաւանում պրոտոմոյնանիր անսակին (գիսակ—ոչ կոշտիդանիր)։ Այս անսակ թոյնները կոչնում են. իրենց թունաւոր նեղգործութիւնը, երբ ստաբոյնում են գրանց մինչև 100 ատոմնանի, բայց թուրքի թոյնը այդչափ ստաքանալուց չի կորցնում իր ոյժը։

Թուրքի թոյնն համարեայ միակերպ ազդում է ինչպէս և Հնդկաստանի վրանանգաւոր «կոբրայ» օձի թոյնը։

* * *

Պոչաւոր քարանձաւներ պարունակող նոր հիշ։

«Times» օրագիրն յայտնում է, որ պրոֆէսոր Բարֆ'ը գտել է մի քիմիական բարդագրութիւն, որ ածխով մաքի, ձիրան և այլ ուտելիքի վրա, պահպանում է գրանց փտելուց և օր համէ ապես աչ կլ հոտ։

Յայտնի է, որ բոլորական թթուուալը (ացիդում բորիքում) միացած զոլ-ծոլրանական նիւթերի հետ (սուբստանցիա օլդանիրա) ախտահանիչ ներգործութիւն ունի։ Պրոֆէսոր Բարֆ'ին յաջողել է դուրս բերել այդ նիւթերից ոմանցից մի քիմիական բարդագրութիւն, որ ածխով ուտելիքի վրա, պահպանում է գրանց փտելուց։ Այդ բարդագրութիւնը գոյացած է գլիցերինից։ Գլիցերինից հանում են ջրային մասերը և գրանց տեղը մտցնում են բորական թթուուալ։ Պրոֆէսոր Բարֆ'ը անուանում է այդ բարդագրութիւնը «բորոգլիցերիդ» որի քիմիական ֆորմուլան է $C_3 H_5 BO_3$։ Բորոգլիցերիդը սովորական օգտում ստացած է։ Ցարութիւնից թանձրացրի-

կանում է, և լուծվում է սաստ ջրում։ Պրոֆիլաքսը Բարիքը շատ փոքրիկ է արել խառնելով 1 մասը բրոմոլիցերին 20—60 մաս ջրի հետ և ածելով կոմիր, մոմ, սապոնի և այլն վրա։ Պրոֆիլաքսն ինքն սաստիկ որ նոս ուշադրություն է դարձրել այդ դիտի վրա սակայն դիտական կողմից, քան թե վաճառական տեսակետ մեջ վերապրելու համար։ Կոմիր, խոտեղած այդ բարդությունների հետ, ուզարկել են Նամիկա Զանզիբար և չի կարում կամ փոել, այլ սկսել է հասել այնպես, որ կարելի էր գործ ածել ինչպես նոր կոմիր։

Այդ բարդությունների հետ խոտեղած կոմիրը շատ մարդի աստ ջուրի վրա ոչ մի վատ ներգործություն Պրոֆիլաքսը Բարիքի ապրանքներից մեկը իբրաբանչիւր օր խմել է կարել, խոտեղած այդ բարդությունների հետ և չի պատել ոչ մի վատ հետևանք։ Բազմաց ուսումնարանում պատրաստել են կոմիրը բրոմոլիցերինի հետ ստեղծել սոնոս ոչ շոր սոիմանների մասին, ցորեն ուսուցիչներից և աշակերտներից, ոչ մեկը չէր կարողացել նկատել, որ կոմիր հետ բան կար խառնված։ Պրոֆիլաքսը Բարիքը ցույց տուել է բարդ Նամիկայից բերած մեղու, Բարմիրի սարդինիներ, օմարներ, տարարի լիզը, տաւարի և ոչխարի մոս և այլն, որոնք շարունակ և սովորական ճաշով բրոմոլիցերինի մեջ, չէին փոացել։ Դրանցից զատ զատ սառել էին կերակուր և ուսելով համոզում էին որ կերակուրները չէին տացել բրոմոլիցերինից ոչ առանձին համ և ոչ հոտ։ Պրոֆիլաքսն սաստիկ թե, գեռ դեռևս շատ փորձեր անել, որ կարելի լինի բրոմոլիցերինը գործադրել պրակտիկական կեանքի պիտույքների համար։ բրոմոլիցերինի գինը շատ էնելն է։

* * *

Վիճակագրական հետաքրքիր տեղեկություններ։ La Nature (Բնություն) լրագրի վերջին համարներից վերցրած կարգական տեղեկությունները։ 1) Մեր երկրագնդի վրա խօսում են 2,523 բարբառներ, որոնցից Եւրոպայում են 587, Ասիայում 396, Աֆրիկայում 376, Ամերիկայում 1264։ 2) Երկրագնդի ժողովրդը ունի 1000 զանազան կրոնք։ 3) Տարեցերի թիւը հաւասար է կանանց թիւին։ 4) Սարածին հիմիսերքից 3/4 ապրում են մինչև 7 տարի և կէսը մինչև 17 տարին։ 5) 1000 հոգուց 1-ը հասնում է 100 տարեկան, իսկ 2-ը 80 տարեկան հասակին։ Երկրա-

զունդի վրա բնակվում են հանրօրեա 1 միլիարդ մոլորակ։ Իւրաքանչիւր տարի մեռնում են 333 միլիոն հոգի, իւրաքանչիւր րոպէ մեռնում են 60 հոգի, այսինքն իւրաքանչիւր վայրկեան մեռնում է 1 մարդ։

Բայց քան մահաւան գլուխը լուծում հանապարհաշաւի ծրնունդներով։

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ԱՆՆԵՐ.

Մէկ քէֆի պրոց մարդ ենթարկուել էր միզարիլոբեհան և զգում էր սառուցեալ ցուրտ։ «Շուտ արէք, բժիշկ կանչեցէք», ասաց հիւանդը։ Բժիշկ Վասիլիմի՛ն եկաւ և միջոցները (կատէտէր) գնելով դուրս էր թափում մեղը և փորը էր ծեւում որ միզացնի և հիւանդը հանդարտացած հարցրեց բժշկից, «ի՞նչքան ազատ զգացիր ձեզ»։

Բժ. 40 ֆրանկ, պատասխանեց Վասիլիմի՛ն։

ՀԻՒԱՆԴ. 40 ֆրա՞նկ, այդ շա՞տ է, եթէ կէսը տամ, բաւական կը լինի ձեր հինգ րոպէի աշխատանքի համար։

Բժ. Լաւ, թող այդպէս լինի, միայն սպասեցէք, որ գործս միրջացնեմ։ Բժիշկը դուրս թափած մեզի կէսը կրկին հետ ածեց միզատարի (մէզերա ուրինարիա, մոչէզոբ օրգան) մէջ, հանեց միջոցները և սկսեց հաւաքել և կապել իր բժշկական գործիքները։ (Բնատրութիւն)։

ՀԻՒԱՆԴ. Բժիշկ, ի՞նչ էք անում։ Ինձ այդպէս պէտք թողնէք ու գնաք։

Բժ. Ի հարկէ, գուցէ տալիս էք իմ փարձի կէսը։ այդ պատճառով էլ արդարաբերութիւնը պահանջում, որ ես ձեր միզատարը կիսով չափ դատարկեմ։

Թէպէտև այդ հիւանդը վրայ մարդ էր, բայց հասկանալով բժշկի կծու խրատը, խուսափանուեց բժշկին, որ եթէ բժիշկը նրա սառուցեալ ցուրտ սկիզբում 3-4 անգամ էլ ու ելի փարձ պահանջէր, մեծ ուրախութիւնամբ կը խառնուեր և կը տար։

Բժ. Լաւ, թող այդպէս լինի, միայն սպասեցէք, որ գործս միրջացնեմ։ Բժիշկը դուրս թափած մեզի կէսը կրկին հետ ածեց միզատարի (մէզերա ուրինարիա, մոչէզոբ օրգան) մէջ, հանեց միջոցները և սկսեց հաւաքել և կապել իր բժշկական գործիքները։ (Բնատրութիւն)։

ՀԻՒԱՆԴ. Բժիշկ, ի՞նչ էք անում։ Ինձ այդպէս պէտք թողնէք ու գնաք։

Բժ. Ի հարկէ, գուցէ տալիս էք իմ փարձի կէսը։ այդ պատճառով էլ արդարաբերութիւնը պահանջում, որ ես ձեր միզատարը կիսով չափ դատարկեմ։

Թէպէտև այդ հիւանդը վրայ մարդ էր, բայց հասկանալով բժշկի կծու խրատը, խուսափանուեց բժշկին, որ եթէ բժիշկը նրա սառուցեալ ցուրտ սկիզբում 3-4 անգամ էլ ու ելի փարձ պահանջէր, մեծ ուրախութիւնամբ կը խառնուեր և կը տար։

Խմբագրական սահմանումներ ցածրագոյն հարցերի։

1) Ինչ պկաբէ անել օձի, կարիճի մեկնելի, մեծ ակի, և մարմի կծածի գկմ։

2) Սառանցքը ճշգրտն կարիւոր է բոլոր մարմնի համար և թ՞ երբէ։ պակաբէ պահպանել նրան առաջ գը-բաբիան մէջ։ Եթէ նա խանգարուած է, թ՞նչ միջոցներով կարելի է նրան բանալ գրաբիանն հասցնել։

3) Սուրատանդի (սրրօվնաբլոգնոս գոլգառուխա) նշանները ո՞րոնք են և թ՞նչ միջոցներ պէտք գործադրել, ա՛յդ հիւանդութիւնը չ՝ունենայ վատ հետևանքներ։

4) Թոքերի բարբորումը պատահելով երեխայական կամ հրատապագական հատակում, կարո՞ղ է որպէս մրնալ առանց հետևանքի։ Ի՞նչ միջոցներ պէտք գործադրել, որ հետևանք չ՝ունենայ։

5) Խլութիւնը (քաուութիւնը) որ սառցումն կարմրուկից յետոյ (սկարլատինա) կարո՞ղ է որպէս անհետանալ։ Ի՞նչպիսի դէպքերում կարմրուկից խլութիւն է պատահում։

6) Ի՞նչից է պատահում ակամէջ խշշալը և կարելի՞ է փոքրացնել դրանից և ի՞նչ միջոցներով։

Հայոց Նէնէնէյնի Նիւնոնայ	Ապրիլ 1882 թ.			
	Ոչ սոյ	Ծը-նունդ	Մահ	Հան-դարտ
Ս. Սարգիս	«	«	2	−2
Ս. Յովհաննէս Ա.	«	8	5	+3
Ս. Զաքարիայ	«	2	1	+1
Պետրոս Պետրոս	«	11	15	−4
Ս. Կոմիտաս Լիգ	«	4	1	+3
Ս. Սիմէոն Նորգ	«	4	2	+2
Ընդ ամենը	«	29	26	+3

ՑԱՑՏԱԼՍԱՐՈՒԹԻՒՆ

Պ. Հենրիխ Սիմէոնեանցը խնդրում մեզ ապել հետևեալը։

«Ոնիւրական և քաղաքային մի քանի ուսուցիչներ անընդհատ պիտանում են մեզ, ու խնդրենք՝ ամ հարկն է, որ իրենց ծնողական ուսումնարանում «Սոնիկան հոգեբանորոն» կազմելու համար դրքեր և լրագրեր ուղարկեն։ Խուսանելով ոչ-սիրի յան-

ձեռքերս թիւնեկ և անշուշտ ի կատար ածել։ մեծ յանգգնութիւն կլինէր մեր կողմից։ մենք այդքան միայն կարող ենք անել։ մեր գրատաձեւ անացուցմ Ճախճաւմեն մանկական ընթերցանելի մի քանի գրքեր։ որոնց ցուցակը այստեղ գրուած է։ Խորհիա ազգայիններից ոմն որ բարեհաճի ընծայել որ և է ուսումնարանին միշտ գրքերից։ թող ընարեն և. գնեն մեզ։ աւգտակիցք նոցա արժէքը։ իսկ մենք։ մեր կողմից նուիրելով ճանապարհածախսը։ կու զարկենք ուր հարին է։

Մանկական զոյգացման նպատակով բարերարներն անունները և նուիրատուութիւնները ամեն տարի վերջին լրագրով կհրատարակենք։

Մեզ մեր դատեմաճաւմեն հեռաւոր մանկական ընթերցանելի նոր հրատարակուած գրքերը։

1։ Վարանիկ։ թարգմ։ մանկական վէպ։ գին է 20 կ։
2։ Ծիծեռնակի բուն՝ ... 20 կ։
3։ Լուռ և խօսում՝ անեակը 20 կ։
4։ Աշխատութիւն և հանդիստ ... 12 կ։
5։ Երրորդ ակի ..... 15 կ։
6։ Ընկերի առպրակը .. 10 կ։
7։ Պապի ձեռնոցները .. 10 կ։
8։ Պէորգ Անալէսան .. 60 կ։
9։ Յոն Միշօտ Լամանշկի 70 կ։
10 Զկատերասանի ժառանգը 1 ր։
11։ Տնային բժշկական մատեան ... 40 կ։
12։ Երգարան ազգային և աշակերտաց հնոց ..... 1 ր։
13 Խուզիթ խաղացողի քարտը ..... 25 կ։
14։ Խօսակցութիւն օրիորդաց մէջ ..... 10 կ։

Ծախճաւմեն դուռ՝

Առաւոր—Ֆիզիքական և բարոյական ինքնակրթութեան մասին խորհուրդներ .... 60 կ։
Արդարադատութիւն—Լ. Տիգրանեանցի .... 50 կ։
Ազգական դասախօսութիւն։ ..... 40 կ։
Վանքի հանգամանքների համեմատ մատուցութիւն։ 75 կ։
Խնամատարութիւն .... 80 կ։
Երեւանի հանգի բուսականութիւնը .... 50 կ։

Ապիսկոպոս և մեր ուսումնարանները՝ գնդնագրատուն ամեն տեսակ գաստրներ։

Մեր հասցէն՝ г. Эривань. Магазинъ "ДРУГЪ ДѢТЕЙ", Нерсесу Симеонянцу.

Խնդրում՝ ենք մեր պարբերական թերթերին արտատպել այս յայտարարութիւնս։

(*) 10 թց աւելի առնողին 20% զեղչումն կլինի։

Օրի բարձրաստիճանը Երևանում 1882 թ. Ապրիլին, Լուսնի Ջրմուշտակով.

Ապրիլ			Մայիս			Հունիս			Հունիս			Հունիս		
Արևելքի ատակ			Շաբաթում			Արևելքի ատակ			Շաբաթում			Շաբաթում		
ժամ	Տարբերություն		ժամ	Տարբերություն		ժամ	Տարբերություն		ժամ	Տարբերություն		ժամ	Տարբերություն	
	ամ. շարժ.	ամ. փետ.		ամ. շարժ.	ամ. փետ.		ամ. շարժ.	ամ. փետ.		ամ. շարժ.	ամ. փետ.		ամ. շարժ.	ամ. փետ.
6-12	+19	+15	6-12	+17	+6	12-4	+26	+18	12-4	+22	+16	4-12	+16	+4

Թույլատրվում է տպագրության Բիեգ Լեհոն Տեր-Պետրոսյան
Տպարան—դիտարանում. Ալեքսանդրապոլ, 22 Մայիս 1882 թ.
Дозволено Цензурою, г. Эриванъ, 22 Мая 1882 г. Типографія газеты «САКЪ»

«ՊՍԱԿ»

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳԱՆԱՍԻՊԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

1882-թ.

Մարտի 1-ից Հրատարակուում է նոյն գիրքով և ուղղութիւնով։

Բովանդակութիւն։ Առաջնորդող յօդուածներ, Բանասիրական, Գեղեցկան, Տնտեսական լուրեր, Խաղ լուրեր, Պատասխանք խմբագրութեան և յայտարարութիւններ։

Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է Երևանում 4 ր. կանխիկ մուծարելի, իսկ սրիշ տեղերում 5 ր։ Կէս տարուանը՝ 3 ր։ Տարադրամը կարելի է խմբագրատանը։ Ուստր քաղաքացիք դիմում են Հասցեով՝ Въ редакцію газеты «ПСАКЪ» Въ Эривань или Redaction de «Psak» a Eriwan (Caucase).

Նամակ. Մենք «Պսակի» անցեալ համարներից ձկում յայտարարեցինք, որ «Պսակը» եկող տարուանից կը հրատարակուի շաբաթն երկու անգամ, —իսկ այժմ, մի քանի հանգամանքներից, մանաւանդ անցեալ տարուայ մեր ուժից դուրս գալուցից առիթուած՝ ուելացնում ենք, որ «Պսակի» շաբաթն երկու անգամ հրատարակուելը կախում են կատարեալ նրա տարբերակների թուից։

ՌԱՐԵԿԱՄ ՄԱՆԿԱՆՑ

(Վաճառատուն Ն. Սիմէոնեանց և ընկ.)

Ս. յս Զէրմանցով բանալով Երևանում Գրագրատանոցը՝ կցելով նորա հետ նաև ուտեստեղէնական, գինեվաճառական, նկարչական և կազմարարական իրեղէնների խանութ, յանձն ենք առնում մատակարարել միշտ ամէն, յիշեալ իրեղէնները, մի և նոյն քաղաքի և թէ շրջակայ քաղաքներին և գիւղերին գնահատեալները, և ուստեստեղէնները ամենամաշէլի գնով և պայմաններով։

Յանձն ենք առնում ապագրել բլանկներ, յայտարարութիւններ, պիտակներ, բրոշիւրներ և գրքեր։

Ընդունում ենք Տարեկան խոշոյով սրիշի հեռագրութիւնները և հրատարակութիւնները։

Մատիսում է Թագաւոր ԿԱՅՍԵՐ կենդանատիպ գրասկերը՝ վիմագրեալ և օլիոգրաֆ (իւղանկար)։

Մեծ քանակութիւն օլիոգրաֆիական նկարների՝ ամէն ձևերով։

Ինչ մնում է գաղտնիս՝ մեր հրատարակած «Ծնողին բժշկական ձարտարամարգութեան» գրաշեղը։

Մեր հասցէն. г. Эривань. Магазинъ «Другъ Дѣтей» Нерсесу Симеоняну.

«Պատկ»լրագրի տպարանում մինչև այսօր տպագրուել են հետևեալ հայերէն գրքերը.

1—Գ. Մարմէնեան—«ԿԸԹԹ—ԿԸՈԹ» վոլտմիլ մի գարձուցա բիեանք. հայերէն—ռուսերէն ու թուրքերէն լեզուներով. գինն է . 50 կ.

2—Սէմէնեան—Մէլէոն.—«ԾՐԱԳԻՐ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱՆ ԱՂԷԻՕԱՅ ընդհանուր և ազգային պատմութիւնն՝ հին դար. գինն է . 40 կ.

3—Յ. Ալեքսանեան—«ԵՐԵՒԱՆԻ ՆԱՀԱՆԳԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ» գինն է 50 կ.

4—Բ.Լ.Լեոն Տէփրանեանց—«ՄԱՐԴԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ» հայ գպրոցների համար 50 կ

5—Յարութիւնեան—Տէր Սարգսեան. «ՎԱՐԱՊԵՏԻՆ» մանկական վէպ թատրդ. գինն է . . . . . 20 կ.

6—Ն. Ալիխանեան—Աբգարեան. «ԾԻՆԵՐԱՆԱՅԻ ԲՈՒՆԸ» թատրդ. գինն է 20 կ.

7—Յարութիւնեան—Տէր—Սարգսեան «ԻՆՉ է ԽՈՍՈՒՄ ՍԵՆԵԱԿԸ» գինն է . . . . . 20 կ.

Բ.Լ. Լեոն Տէփրանեանցը Թիֆլիս տպագրել է ԱՆԱՏՈՄԻԱՅԱՆ բառարան գինն է . . . . . 1 ր.

Պատմի տակից գուրս եկաւ և ծախվում է

«Անմահական խնձոր» ժողովրդական հեքիաթ. գինը է . . . 10 կ.

Վերոյիշեալ գրքերի պահեստը գտնվում է Երևանում, ս. Ներսէս Սիմէոնեանցի և ընկ. գրախանութում: Յանկացողները թող դիմեն այնտեղ հետևեալ հասցեով. Въ г. Эривань, Нерсесу Симеонянцу. въ магазинъ «Другъ Дѣтей».